

Rétegződések

Áttelepültek nemeztiségi identitásának lenyomatai.

kutatósi témavázlat a BME Építőművészeti Doktori Iskola 2013 / 14-es "Régió és Identitás" mottójú tematikus évében

BME Építőművészeti Doktori Iskola

2013/14 1. félév

Egyéni kutatás vázlat

készítette: Weiszkopf András

témavezető: Kolossa József DLA, Lakóépülettervezési Tanszék

konzulens: Dr. Kerékgyártó Béla

szakkonzulens: Bujnovszky Tamás

Budapest, 2014. január 18.

Bevezetés

Az alkotók és a használók személyisége lenyomatot hagy a tereken? A terekből visszafejthető a személyiség? A részletekből visszafejthetőek a terek? Személyiségként rakódnak-e le az elmében az egyéneket meghatározó kulturális tapasztalások? A kultúra, a terek, a részletek rétegződéseket alkotnak a tapasztalások terében melyek összefüggéseit vizualitásukon keresztül lehet vizsgálni? Ott a legideálisabb a vizsgálat, ahol ezek a rétegek relativ kilengése a legnagyobb, ott ahol ezek a külön - külön is értelmezhető kilengések egymást erősítik?

Az áttelepültek

A történelem folyamán az európai és főleg a közép-kelet-európai régióban különböző gazdasági, politikai, vagy egyéb okokból tömeges áttelepülések következtek be. Egy adott terület lakosai, vagy azok egy része - családok, személyek - tömegesen el kellett hagyniuk otthonukat. Kizárólag kultúrájuk birtokában egy teljesen új térségben telepednek le. Megpróbálják az új helyzetben megteremteni a korábbi életmódjukhoz szükséges tereket. Ilyenkor az egyének identitásában egy újabb réteg jön létre, és a rétegek együttes kilengése megnő, létrejönnek az áttelepültek nemzetiségi identitásának lenyomatai a tereken.

Témavázlat

A dolgozat az áttelepültek új kulturális régióba való integrálódásának lakótereken megjelenő építészeti lenyomatait, és azok építészeti, és kulturális rétegződéseit kutatja és vizsgálja Piliscsabán napjainkban. Célja az integrálódás folyamatában kialakuló, lakótereket és lakófunkciókat befolyásoló építészeti nyelvek, részletek felfedezése, megmutatása. Piliscsaba két legnagyobb populációjú nemzetiségét - a német és a szlovák nemzetiségűeket – vizsgálja mint áttelepülő nemzetiségeket. Módszertana szerint a rétegződést mint végeredményt és mint folyamatot egyaránt vizsgálja, mind a téri, a részleti és a személyes síkokon. A rétegek összességéről pillanatszerű mintavételek, fényképek készülnek, melyekből a kialakulásra lehet következtetni. Építészeti, és térelméleti megfontolások az értelmezés folyamatában adódnak. A fényképek készítése során azokra az apró lenyomatokra koncentrálnak melyek az építészeti számára utlásokat tartalmaznak a kulturális és használati rétegződések visszafejtésére. Végezetül létrehozna egy gyűjteményt melynek célja a vizsgálat során felfedezett új nézőpontok kifejtése és bemutatása.

Fotográfia és térvizsgálat

Tanulmány

A tanulmány egy későbbi, fotográfiákon keresztül történő lakótér vizsgálatot fog a fénykép készítésének és vizsgálatának szempontjából kontextusba helyezni; segíti a dokumentálás / vizsgálat stratégiájának kialakítását. Piotr Sztompka Vizuális szociológia könyvében leírt rendszerező elvek alapján vizsgál meg fotográfiai projekteket, az építészet szempontjából is értelmezhető nézőpontokon keresztül.

Piotr Sztompka: Vizuális szociológia - A fényképezés mint kutatási módszer

rövid ismertetés a dolgozat témájának szempontjaira szűkítve

Piotr Sztompka a fényképezésben a klasszikus szociológiai kutatási módszerek eszköztárának egy lehetséges új tagját látja. A könyv a szociológia e módszeréről született első írás, összefoglaló jellegű, szerteágazó bemutatást végez. Az absztrakt társadalmi helyzetek szociológiai elemzése felől a mindennapi élet vizsgálása felé való fordulás egy fontos állomásának tartja a fényképezést mint módszert. „Először is, nemcsak a vizuális ábrázolások köre, vagyis a célirányosan (például a művészet, reklám, tömegmédia területén) létrehozott képek érdekelnek minket, hanem mindaz, ami a társadalmi valós életben szemmel látható”. (Sztompka, 2009. 7.)

A kötet a 21. századi társadalom erős vizualitása felől vezeti fel a vizuális szociológia tudományágának kialakulását, majd a fényképezés és a szociológia területeinek közeledésével indokolja annak létrejöttét. A társadalom az objektívben című fejezetben szétbontja a lehetséges látható világról készült fényképeket szociológiai szempontokból külön értelmezhető vizuális adatokra - és rögtön kizárja az ember által érintetlen természeti elemeket bemutatását.

Sztompka két módszert lát a szociológia kutatási céllal történő fényképezéssel való kiterjesztésre. A kritikai realizmus irányából közelítve „a fényképezést a szociológiában korábban kidolgozott számtalan módszer kiegészítésének, (...) segédezközének” (Sztompka, 2009. 61.) a szem meghosszabbításának tartja. Majd, a megfigyelés módszere a kutatót

bevonja a kutatandók közösségébe ahol „utánozza a rájuk jellemző életmódot“ (Sztompka, 2009, 62) és így készít a fényképezés esetleges befolyásoló hatásaitól mentes anyagot.

Különbőség a szociológiai, antropológiai, illetve egyéb társadalmi vizsgálódás céljából fényképezők és a dolgozat témája között, hogy a vizsgálat tárgyát kizárólag a tér képezi. A vizsgálódás a sztompkai értelemben vett vizuális adatok - „Az emberi egyedek, Cselekvések, Társadalmi interakciók, Közösségek és közösségi cselekvések, Kultúra, Társadalmi környezet” (Sztompka, 2009. 42-54.) - közül kizárólag a társadalmi környezettel foglalkozik. „Az emberi egyedek”-kel való találkozás, és az, hogy a fotográfus „láthatatlanná válik, beleolvad a közösségbe és beható megfigyeléseit úgy végezheti, hogy azokat nem zavarják a kutatás tárgyai(…)” (Sztompka, 2009. 63.) nem fogja befolyásolni az építészeti, térelméleti szemszögből vizsgálendő képeket, a kutatás kimenetelét.

Sztompka a kutatásokhoz felhasznált fényképek elemzésének négy szintjét különbözteti meg. Először a hermeneutikai elemzésről ír. „Ha figyelembe vesszük a szerző aspektusát, fel kell tennünk a kérdést: ki készítette a képet? Milyen társadalmi szerepben készítette (riporter, fotóművész, amatőr fotós, turista, családtag, etnográfus stb.)? Milyen helyzetben volt? Miért, milyen célból, milyen szándékkal készítette? Kinek készítette, ki volt a címzett? Mi volt a motivációja a témaválasztásban? Milyen tudást használt fel a fotózott területről vagy személyről? Milyen előfeltevések, előítéletek, sztereotípiák, rokonszenvek, szimpátiák vagy antipátiák határozták meg elképzelését? Milyen - osztály-, életkorbeli, kulturális nemtől, fajtól, etnikai hovatartozástól függő - társadalmi perspektívából nézett a fotó szerzője? Milyen személyes életrajzi tapasztalatokat fejezett ki a fényképen? Milyen érzelmek társultak a fénykép létrehozásához? (...) Milyen technikai kompetenciákat használt fel a fényképezés során?” (Sztompka, 2009. 94.) Ezután a képre a szerzőtől elszakítva azt pusztán mint vizuális adatszolgáltatásra tekint a szemiológiai interpretáció során. Charles Pierce jeltypológiáját és Roland Barthes képelemzési kategóriáit alkalmazva visszafejti a kulturális kódokat a fotográfián található jelekből. „A fényképen ott lévő kód felismerése, vagyis dekódolása, a szemiológiai interpretáció fontos bevezető szakasza.” (Sztompka, 2009. 104.) A strukturalista elemzés során a képekben foglalt jelekből következtet bizonyos közösségek, társadalmi rétegek tágabb rétegeire, feltételezvé, hogy a közösség és az általuk használt jelek struktúrája homogén. A negyedik szint a diskurzív interpretáció, mely a képek külön magyarázat nélküli befogadásának mechanizmusaival foglalkozik.

Fotográfiai stratégiák

Korniss Péter: A Vendégmunkás - fényképregény, 1988
szubjektív dokumentarista fényképezés, társadalmi folyamatok bemutatásának szándékával

Korniss a szocializmus időszakában a vidékről héti rendszerességgel a városkba ingázó vendégmunkások életét mutatja be. „Bizonyos vagyok benne, hogy e fényképregény végére érve, Skarbit András a magyar társadalmi átalakulás hallgatólag teherviselője személyes ismerősünkké válik.” (Korniss, 1988, 144) Művét a társadalmi változások megmutatása motiválja. (kép. 1., kép 2., kép 3.)

Frank Gaudlitz: Casa Mare (A nagy tér), 2008
szubjektív dokumentarista fényképezés, művészeti projekt szándékával

Gaudlitz Európa keleti dél-keleti régióját járta be, hogy azokat az embereket akikkel találkozik legszebb szobájukban és a legjobb ruhájukban fényképezze le. Célja az etnikumok európai / térségi / regionális szintű együttélésének bemutatása volt. A létrejött fényképanyagot, a fotográfiákon látható „jelek és struktúrák” (Sztompka, 2009. 104-110.) alapján rendezte később, így mutatván meg a hasonlóságokat (kép 4., kép 5., kép 6.) Gaudlitz fényképei színes, egészalakos portrék, amiken kiemelkedő szerepet kap a „tisztaszoba”, mint a „kulturális identitások anyagi megmutatói. (...) Valószínű, hogy ezek a kisebbségi hagyományok idővel megkopnak majd, hogy a nyugati civilizáció és az uniós szabályozások halványítani fogják ezt a sokszínűséget.” (Beate Wild, a kiállítás rendezője)

Mika Goodfriend: Snowbirds (2013)
szubjektív dokumentarista fényképezés, társadalmi dokumentáció szándékával

Goodfriend dokumentációt készített a Breezy Hill RV lakókocsi-park francia québeci nyugdíjas lakóiról, akik Floridában Pompano Beachen élnek. A fotós maga is francia québeci, de saját magában sosem érezte erősen ezt az identitást. Breezy Hill lakóinak nagy része francia québeci akik áttelepülnek télire, és csak nyáron térnek vissza eredeti lakóhelyükre. Goodfriend azokat fotózta, akik bár a helyzetből adódóan az „amerikai álmod” élnek, de mégis szorosan

felfedezhetőek szokásaikon a francia québeci kulturális beágyazódottság. A fényképezés során saját identitásának mélyeb felfedezése, megértése is célja volt. (kép 7., kép 8., kép 9., kép 10.)

Következtetés

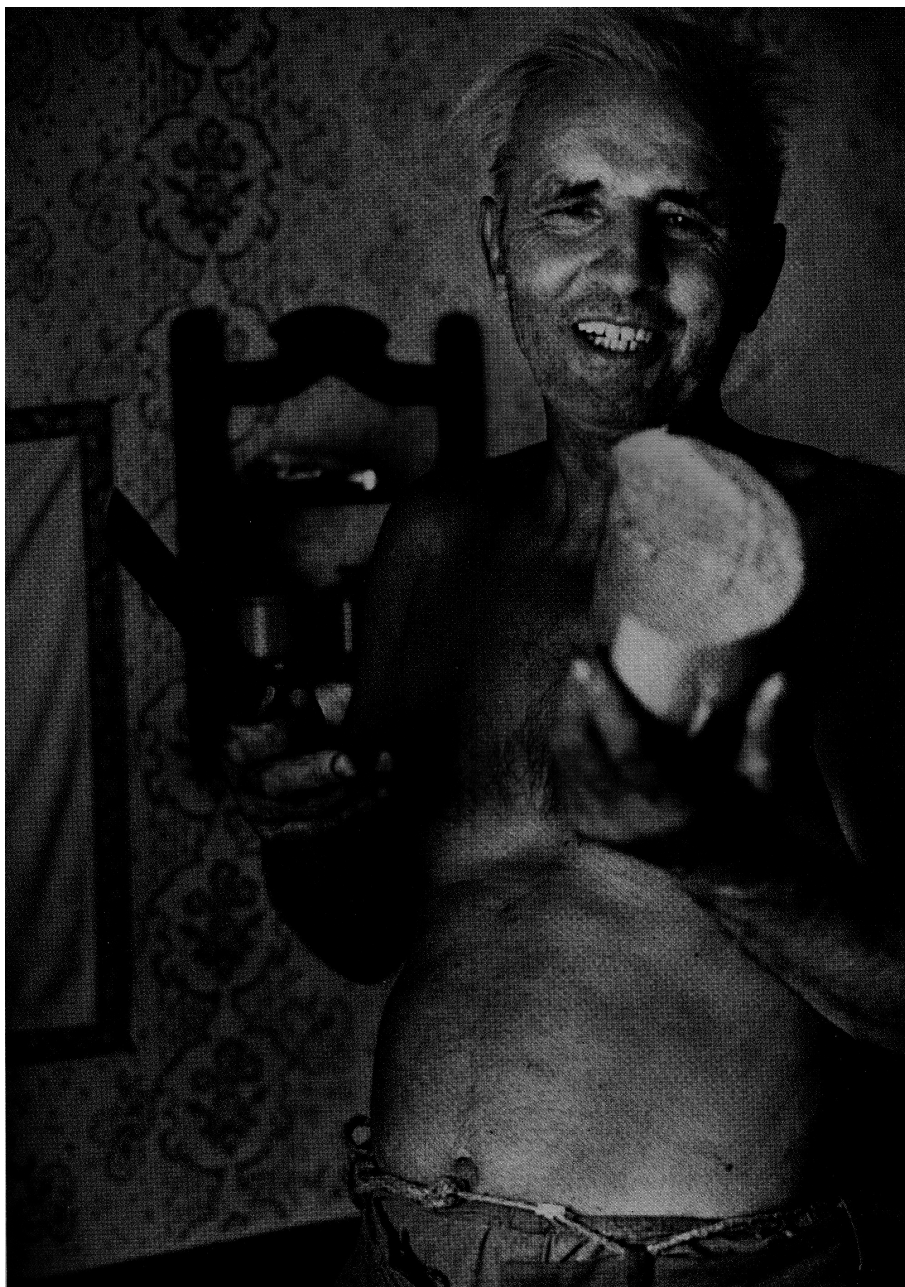
Az áttelepültek új kulturális régióba való integrálódásának lakótereken megjelenő építészeti lenyomatainak kutatására a fényképezést választottam. „A fénykép értékét az adja, hogy információt nyújt. Felvilágosít arról ami van: leltárt készít.” (Sontag. 2007, 37) A cél nem az objektív tudás megszerzése, hanem inkább a fennálló helyzet objektív dokumentálása, egy későbbi elemzés céljából. „Először is alaposan végig kellett gondolnom, és lehetőleg meg kellett fogalmaznom (még ha ez egyszerűnek tűnik is), hogy mennyiben különbözik az, amit a fotográfia ábrázol attól amit a többi ábrázolási rendszerek ábrázolnak. „Fotográfiai ábrázoltnak” nem azt a *fakultatíve* valóságos dolgot nevezem, amelyre egy kép vagy jel utal, hanem a fényképezőgép lencséje elé állított *szükségszerűen* valóságos dolgot, azt, aminek híján fotográfia sincs. A festészet a sosem látottat is képes imitálni. A beszédben olyan jelek kombinálódnak, amelyeknek van *ábrázolt*-juk, de ezek önkényesek is lehetnek, és nagyon gyakran valóban azok. Ezzel szemben a Fotográfiát nézve soha nem tagadhatom le, hogy a *dolog ott volt*. Benne a valóság és a múlt együtt van jelen. Minthogy ez a „kényszerhelyzet” csak a Fotográfiára jellemző, kizárólagos alapon ezt kell a Fotográfia lényének, noémájának tartanunk. Egy fényképen nem a Művészetet, nem a Kommunikációt keresem, hanem a Referenciát; azt, amit az ábrázoltról elmond; ez a Fotográfia alaprendeltetése.” (Barthes, 1985, 88) A megfelelő technológia megválasztásával - mélységélesség, látószög, exponáltság - egy későbbi időpontban véghezvihető alapos vizsgálat is végrehajtható a képeken, de ugyanezen technológiák másfajta alkalmazásával egy fotográfia felhívhatja a figyelmet részletekre. A vizsgálódás folyamatában a lehető legtöbb részletet tartalmazó később is vizsgálható fényképek készítése mellett, a helyszíni benyomások dokumentálása is fontos lehet. A Sztompkánál olvasható hermeneutikai és szemiológiai szempontokat később vizsgálva a dolgozat képeinek elkészültének körülményei tisztázottak. A vizsgálat tárgyát képező jelrendszer építészeti jelrendszer: a lakóterek téralakítása, a funkciók kapcsolata, az áttelepültek nemzetiségének és az új térségben való letelepedés lenyomatai.

A fényképek készítése során a tanulmányban bemutatott fotográfiai stratégiák mindegyikéből beemelésre kerül néhány elem a módszertanba. Korniss képeit a fókuszáltság, a helyes látószög megválasztása és a mélységélesség általi kiemelés képessége teszi alkalmassá a szubjektív, helyszínen támadó érzelmek és benyomások megmutatására. Gaudlitz a fotográfiai elkészülte utáni a képeken található „jelek és struktúrák” (Sztompka, 2009, 104-110) alapján történő rendszerezése példa a fotográfiai kutatási anyagok utólagos rendszerezhetőségére. A képeinek témája a dolgozat témájában születendő képekéhez nagyban hasonlatos, de látószögük portré jellegűen szűk, kicsi. Goodfriend munkájában a látószög változtatásával, a témák közötti ugrálással - portré, tárgyfotó, teljes épületfotó (kép 7., kép 8., kép 9.) - mutatja be a legtöbb részletre kiterjedően a választott közösség életének körülményeit, lakó szokásait. A képsorozat az áttelepülők eredeti lakhelyének megmutatásával a fényképekben szereplő tartalom viszonylagossága csökkenthető volna.

Kutatási program

- magyarországi áttelepült családok kiválasztása, dokumentálása;
- kiállítás a családokkal készült fotódokumentáció anyagából Piliscsabán;
- a kiválasztott magyarországi áttelepült családok eredeti kiindulási helyszínének felfedezése;

első év vége / Következő év programjának meghatározása.

kép 1.

Skarbit András otthona és kertje, Tiszaeszlár, 1982

fényképet készítette: Korniss Péter

Korniss Péter: A vendégmunkás, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 23.

kép 2.

A Fővárosi Gázművek munkásszállása, Budapest, 1982

fényképet készítette: Korniss Péter

Korniss Péter: A vendégmunkás, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 36.

kép 3.

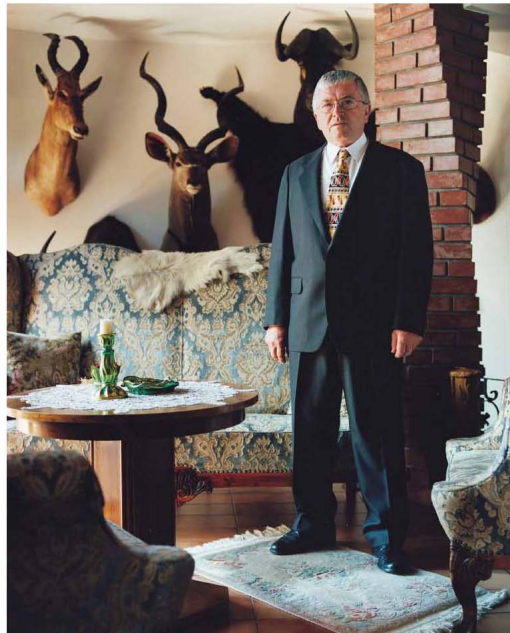
Skarbit András és felesége, Tiszaeszlár, 1982

fényképet készítette: Korniss Péter

Korniss Péter: A vendégmunkás, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 40.

Johann Schopp / 78 - Alpina

Lorenz Kerner / 60 - Pöcs

kép 4.

fényképet készítette: Frank Gaudlitz
Frank Gaudlitz: Casa Mare, kiállításkatalógus, 2008. 39.

Lilija Valere - 20 - Lubi

Fajal Nisai - 38 - Fintina Muse

kép 5.

fényképet készítette: Frank Gaudlitz
Frank Gaudlitz: Casa Mare, kiállításkatalógus, 2008. 44.

Migla Székely 70. Texas

Albert Peter 43. Székely

kép 6.

fényképet készítette: Frank Gaudlitz
Frank Gaudlitz: Casa Mare, kiállításkatalógus, 2008. 55.

kép 7.

fényképet készítette: Mika Goodfriend
Mika Goodfriend: Snowbirds, The Fence, New York, 2013.

kép 8.

fényképet készítette: Mika Goodfriend
Mika Goodfriend: Snowbirds, The Fence, New York, 2013.

kép 9.

fényképet készítette: Mika Goodfriend
Mika Goodfriend: Snowbirds, The Fence, New York, 2013.

kép 10.

fényképet készítette: Mika Goodfriend
Mika Goodfriend: Snowbirds, The Fence, New York City, 2013.

Források

1. Irodalomjegyzék

fotográfia

szubjektív dokumentarista fotográfia

- Péter Korniss: Attachment 1967-2008, Helikon Publishing House, Budapest, 2008. 288 o.
- Korniss Péter: A vendégmunkás, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988. 152 o.
- Pology Magazine - Travel and World Culture. *A magazin a foto esszék és az írásos tanulmányok műfaji keretei között dolgoz fel kortárs néprajzi témákat. 2009-ben megszűnt. www.pology.com*
- Photoethnography.com - *A blog témája a vizuális antropológia és a művészeti önkifejezés határait elmosó néprajzi fotográfia. www.photoethnography.com (2014. 01. 18.)*
- Mika Goodfriend: Snowbirds, The Fence, New York City, 2013 <http://fence.photovillenc.org/f-2013/brooklyn/people/mika-goodfriend/> (2014. 01. 18.)

néprajzi fotó

- Fogarasi Klára: Színes néprajzi fotók. Autokróm felvételek a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2004. 120 o. - Kiállítás: Színes néprajzi fotók. Autochrome felvételek a Néprajzi Múzeumban. rendező: Fogarasi Klára - *"A Lumiere-fivérek felfedezésének köszönhetően terjedt el a 20. század első évtizedében Európában az autokróm eljárás, melynek segítségével - a korábbiakhoz képest - nagy számban, kitűnő minőségben lehetett a valóság színeit is a fényképfelvételeken megörökíteni. Cégük 1907-től bocsátotta kereskedelmi forgalomba a színes felvételek készítésére alkalmas lemezeket, Magyarországon pedig már ugyanebben az évben hírt ad a sajtó tudományos célú használatáról. A néprajztudomány képviselői közül Gönyey Sándor készített ilyen felvételeket: ő volt az, aki a Néprajzi Múzeum munkatársaként járta az ország falvait az 1930-as években, és sorra fényképezte a jellegzetesnek tartott tájegységek népviseleteit: a palóc, matyó, boldogi, sárközi, kapuvári, kalotaszegi, székely magyarok, és a Kárpát-medencében élő nemzetiségi csoportok: sokacok, horvátok színpompás ünnepi öltözeteit. Mivel ezek a felvételek napjainkig nem voltak sokszorosíthatók, így publikációkban nem találkozhattak velük az érdeklődők, ezért bízunk benne, hogy fokozott figyelem kíséri a két világháború közötti időszak gazdag népművészetének bemutatását." 1. o. A kiállítás kapcsolódik a Színes magyar című kiállításához, egy jól körülhatárolható gyűjteményegységet kíván bemutatni, felvázolva a színes fotózás néprajzi felhasználása, alkalmazása módjait, lehetőségeit.*
- Open Anthropology Cooperation - A kortárs néprajzi fotózás objektív és szubjektív módszertanai követőinek egy vitafóruma. <http://openanthcoop.ning.com/group/Photoethnography> (2014. 01. 18.)
- Fejős Zoltán (szerk.) Fotó és néprajzi muzeológia, Tabula könyvek 6. Néprajzi Múzeum, Budapest. 2004.

Casa Mare

- "Frank Gaudlitz fotográfus kilométerek ezreit tette meg Európa keleti – délkeleti régiójában abból a célból, hogy a vele kapcsolatba került helybéli embereket saját otthonukban, legszebb szobájukban, legjobb ruhájukban fényképezhesse le. 2006 és 2008 között, a Casa mare („A nagy tér”) projekt során azokat az európai területeket utazta be, ahol különböző etnikumok élnek együtt. A kiállítást rendezte: Beate Wild."
- <http://www.frank-gaudlitz.de> - Frank Gaudlitz saját honlapja, a Casa Mare projekthez hasonló művészeti projektekkal, ahol a lakókat és a tágabb értelemben vett lakótereket vizsgálja. (2014. 01. 18.)

tanulmány

- Piotr Sztompka: Vizuális szociológia, A fényképezés mint kutatási módszer. Gondolat Kiadó, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest-Pécs, 2009. 212 o.
- Roland Barthes: Világoskamra, Európa, Budapest, 1985.
- Susan Sonntag: A fényképezésről, Európa, Budapest, 2007.

nemzetiségek helyzete és története Magyarországra

- Bakó Boglárka (szerk.): Lokális világok. Alcím: Együttélés a Kárpát-medencében, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003. 384 o. - "Az MTA Etnikai – nemzeti Kisebbségkutató Intézet együttműködve a csíkszeredai Kommunikációs Antropológia Munkacsoporttal, a kárpátaljai Limes és a szlovákiai Forum kutatócsoporttal 2000 márciusában indította el a

Lokális identitás és interetnikus kapcsolatok elemzése Kárpát-medencei magyar településeken című stratégiai programot. A kutatás célja az volt, hogy megvizsgálja a Kárpát-medence tizenöt választott településének interetnikus kapcsolatrendszerét, illetve a falvak magyar közösségeinek lokális identitástudatát.

A program két nagy témakört foglalt magába. Mivel mindkettő kutatási rendszere szétágazó, fogalomtára pedig különbözőt egymástól, ezért lett elkerülhetetlen, hogy súlypontoszuk őket. Nagyobb hangsúlyt kapott az interetnikus kapcsolatrendszer kutatása, míg a lokális identitások feltárása csak meghatározott jellegzetességekre figyelve kezdődött meg.” 1 o.

- Kristó Gyula - Barta János - Gergely Jenő: Magyarország története, Előidőktől 2000-ig, Pannonica Kiadó, 2002.
- Nándor Bárdi, Csilla Fedinec, László Szarka: Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century, Columbia University Press, New York, 2011. 859 o.

2. Kutatóintézetek

személyes kapcsolatfelvétel szükséges kutató és dokumentáló fotózás témakörében

- Magyar Fotográfusok Háza - Mai Manó Ház
- Néprajzi Múzeum
- Magyar Nemzeti Múzeum
- Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet